

Sedaj pa, saj smo se zavarovali pred ugovori, ali pa smo vsaj nakazali, kje se nahajajo naša orožja za odvrnitev in obrambo, ne smemo še nadalje prelagati vstopa v tiste psihološke raziskave, za katere smo se že zdavanj opremili. Naj uredimo in povzamemo glavne rezultate našega doseданjega raziskovanja. Sanje so polnovreden psihičen akt; njihova gonilna sila je vselej in vsakokrat neka želja, ki jo je treba izpolniti; nerazpoznavnost sanj kot želje in njihove številne posebnosti in absurdnosti izvirajo od vpliva psihične cenzure, ki so ga prestajale ob svojem oblikovanju; poleg nujnosti, da se izmaknejo in odtegnejo tej cenzuri, so pri njihovem oblikovanju součinkovali nujna potreba po zgostitvi psihičnega gradiva, pozornost do predstavljalivosti in prikazljivosti v čutnih podobah ter - četudi ne po pravilu - oziranje na racionalno in inteligibilno zunanost sanjske stvaritve. Od vsakega izmed teh stavkov oz. tez pelje pot še naprej k psihološkim postulatam in domnevam; treba je proučiti medsebojni odnos med motivom želje ter temi štirimi pogoji kakor tudi medsebojne odnose med temi pogoji; sanje je treba uvrstiti na pravo mesto v sestavu in sovisnosti psihičnega življenja.

Na vrh tega odseka /poglavja/ smo postavili /str. 488 sl. ² / nek sen, da bi nas opominjal na uganke, katerih rešitev še ni. Razlaga tega sna - sanje o gorečem otroku - nam ni povzročala težav, čeravno ni bila izvedena popolnoma do kraja v našem smislu. Vprašali smo se, zakaj je na tej točki sanjalec sploh sanjal, namesto da bi se prebudil, in sprevideli kot enega izmed motivom sanjalca njegovo željo, da si svojega otroka predstavlja kot še živečega. Da pa pri tem igra določeno vlogo še neka druga želja, bomo mogli sprevideti iz kasnejših obravnav /gl. str. 543 sl./. Najprej je torej izpolnitev želje tisto, zaradi česar je bil miselni proces spanja spremenjen v sanje.

Če pa izpolnitev želje umaknemo, tedaj preostane samo še ena značilna poteza, ki obedve vrsti psihičnega dogajanja ločuje drugo od drugega. Misel sanj bi se glasila: "Vidim soj svetlobe, ki prihaja iz sobe, v kateri leži truplo. Morda se je prevrnila sveča in moj otrok gori!" Rezultat tega premisleka ta sanja sicer reproducira v nespremenjeni obliki, toda kot upodobljenega v situaciji, ki je prezentna in ki jo je mogoče dojeti s čutili prav kakor neko doživetje budnega stanja. To je najsplošnejša in najbolj opazna psihološka značilnost sanjanja: neka misel, praviloma zaželeno, je v sanjah objektivirana, prikazana kot scena ali, kakor domnevamo, doživeta kot prizor.

¹ Sigmund Freud, *Die Traumdeutung*, VII. Zur Psychologie der Traumvorgänge, B. Die Regression; Studienausgabe, Band II, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1972, str. 510-524.

² Številke v poševnih oklepajih se nanašajo na paginacijo v *Studienausgabe*.

Kako naj tedaj pojasnimo to karakteristično lastnost dela sanj ali - skromneje izraženo - kako naj jo vključimo in umestimo v sestav psihičnih procesov?

Če поблиže pogledamo, gotovo opazimo, da sta v pojavnih formi tega sna izoblikovani dve druga od druge skoraj neodvisni značilnosti. Ena je uprizoritev neke misli kot neposredno navzoče situacije z izpustitvijo "morda"; druga značilnost je predstavitev te misli v vizualne podobe in v govor.

Preobrazba, ki so je misli sanj deležne s tem, da je v njih izraženo pričakovanje postavljeno v prezens, se morda ravno pri teh sanjah ne zdi ravno zelo frapantna. To je povezano s posebno, pravzaprav obstransko vlogo izpolnitve želje v teh sanjah. Vzemimo rajši neke druge sanje, v katerih se sanjska želja ne oddvoji od nadaljevanja budnih misli v spanju, npr. sanje o Irmini injekciji /str. 126 sl./.

Sanjska misel, ki je dospela do predstavitve, je pri teh sanjah nek optativ: "Ko bi bil vendarle Oton kriv za Irmino bolezen!" Sanja potlači optativ in ga nadomesti z enostavnim prezensom: "Da, Oton je kriv za Irmino bolezen." To je torej prva od preobrazb, ki jo celo nepopačene sanje izvedejo s sanjskimi mislimi in v njih. Pri tej prvi posebnosti sanj se ne bomo dolgo zadrževali. Do kraja jo pojasnimo z opozorilom na zavestne fantazijske predstave, na dnevno sanjarjenje, ki s svojo predstavno vsebino ravna na prav takšen način. Ko Daudetov Monsieur Joyeuse³, brezposeln tava po pariških ulicah - medtem ko so njegove hčere gotovo prepričane, da ima službo in da sedi v svojem uradu - tedaj sanjari o pripetljajih, ki naj bi mu pomagali priti do pokroviteljstva in do določene zaposlitve, prav tako v prezensu. Sanja uporablja torej prezens na taisti način in s taisto pravico kakor dnevno sanjarjenje. Prezens je tista časovna oblika, v kateri je želja prikazana kot izpolnjena.

Za razliko od dnevnega sanjarjenja pa je edinole sanjam lastna druga značilna poteza, da namreč predstavna vsebina ni prisotna kot mišljena, temveč je preobražena v čutne podobe, ki jim trdno verjamemo in za katere mislimo, da jih doživljamo. K temu naj takoj dodamo, da vse sanje ne izkazujejo spremembe od predstave v čutno podobo; imamo sanje, ki so sestavljene samo iz misli, vendar zaradi tega takim sanjam ne bomo oporekali bitnosti sanj. Moja sanja: "Avtodidasker - dnevna fantazija s profesorjem N." /str. 299 sl./ je takšne vrste: vanjo se je komajda vključilo več čutnih elementov kot pa v primeru, če bi njeno vsebino razmislil podnevi. Prav tako so tudi v vsakih daljših sanjah elementi, ki niso skupaj z drugimi udeležni na premeni v čutno obliko, temveč so enostavno mišljeni ali poznani in zavestni tako, kakor smo jih navajeni misliti ali razpoznavati in vedeti zanje v budnosti. Nadalje hočemo takoj tukaj misliti na to, da takšna preobrazba predstav v čutne podobe ne pripada edinole sanjanju, temveč prav tako halucinaciji, /in/ videnjem ali vizijam, ki nemara nastopajo kot samostojen bitnosti v stanju zdravja ali pa kot simptomi psihonevroz. Skratka, odnos, ki ga tukaj proučujemo, ni v nobeni smeri izključujoč, vendar drži, da se nam ta značilna poteza sanjanja, kjer že nastopa, prikazuje kot najbolj vredna pozornosti, tako da si ne bi mogli misliti sanjskega sveta oz. življenja sanj, ki bi mu bila ta značilnost odvzeta. Toda njeno razumevanje terja daleč nazaj segajoče obravnave.

³ /V romanu *Le Nabab* (1879)» prim. zgoraj poglavje i. Die sekundäre Bearbeitung /Sekundarna obdelava/ v VI. odseku "Die Traumarbeit /Delo sanj/". Spodrsrljaj ob tem imenu, ki ga je Freud napravil v prvem zapisu tega stavka, je Freud sam obravnaval v svoji Psihopatologiji vsakdanjega življenja /Zur Psychopathologie des Alltagslebens, 1901 b/ proti koncu odseka A: Pozabljanje vtisov in vednosti./

Izmed vseh opažanj k teoriji sanjanja, kakršna moremo najti pri avtorjih, bi rad podčrtal eno, ki je vredno, da ga uporabimo kot izhodišče. Veliki G. Th. Fechner v svoji *Psihofiziki* (1889, zv. 2. 520 sl.) v kontekstu nekaterih obravnav, ki jih namenja sanjam, izrazi domnevo, da je *prizorišče /Schauplatz/ sanj drugačno kot pa prizorišče budnega predstavnega življenja. /Prim. zgoraj str. 72/*. Ni druge predpostavke, ki bi dovolila dojeti in doumeti posebne lastnosti sanjskega življenja⁴.

Ideja, ki nam je tako dana na razpolago, je ideja *psihične lokalitete*. Naj pustimo docela ob strani, da nam je duševni aparat, za katerega tukaj gre, poznan tudi kot anatomski preparat, poleg tega pa se želimo skrbno izogibati skušnjavi, da bi psihično lokaliteto določali recimo anatomsko. Ostajamo na psiholoških tleh ter nameravamo slediti samo pozivu, da si instrument, ki služi duševnim funkcijam in stvaritvam, predstavljamo kakor denimo nek sestavljen mikroskop, fotografski aparat ipd. Psihična lokaliteta tedaj ustreza nekemu mestu znotraj aparata, na katerem se udejanji ena izmed predstopenj podobe. Kakor je znano, so pri mikroskopu in daljnogledu to deloma idealni kraji in točke, okoliši, na katerih ni nameščen noben oprijemljiv sestavni del aparata. Da bi prosil za oprostitev zaradi nepopolnosti teh in vseh podobnih prisposodob, štejem za odvečno. Te primerjave naj nas samo podpirajo pri poskusu, ki naj nam napravi razumljiv splet psihičnega delovanja in samoudejanjenja, s tem da to delovanje razstavimo ter posamezne dosežke in stvaritve dosodimo posameznim sestavnim delom aparata. Po moji vednosti še nihče ni tvegala poskusa, da bi razvozlal sestavo duševnega instrumenta iz takšnega razčlenjevanja oz. razstavljanja. Na tem poskusu ne vidim nič slabega. Menim, da smemo pustiti prosto pot našim domnevam, če le pri tem ohranimo svojo hladno presojo ter ogrodja ali odra nimamo za samo stavbo. Ker pa za prvo zблиžanje in aproksimacijo nečemu nepoznanemu ne potrebujemo ničesar drugega kakor pomoči pomožnih predstav, bomo najpoprej dali vso prednost najbolj grobim in najbolj oprijemljivim predpostavkam.

Duševni aparat si torej predstavljamo kot sestavljen instrument, katerega komponente želimo imenovati *instance*⁵ ali zavoljo večje nazornosti *sisteme*. Zatem pričakujemo, da imajo ti sistemi morda drug nasproti drugemu ustaljeno prostorsko usmerjenost, da so razporejeni drug za drugim kakor denimo različni sistemi leč pri daljnogledu. A strogo vzeto nam ni treba sprejeti hipoteze o dejanski *prostorski* ureditvi psihičnih sistemov. Zadošča nam, če je neko čvrsto zaporedje vzpostavljeno s tem, da gre pri določenih psihičnih procesih vzbujenje skozi sisteme v nekem določenem *časovnem* zaporedju. To zaporedje utegne pri drugih procesih utreti določeno predrugачenje; takšno možnost si želimo pustiti odprto. Zaradi jedmatosti želimo posledje o sestavnih delih aparata govoriti kot o " ψ - sistemih".

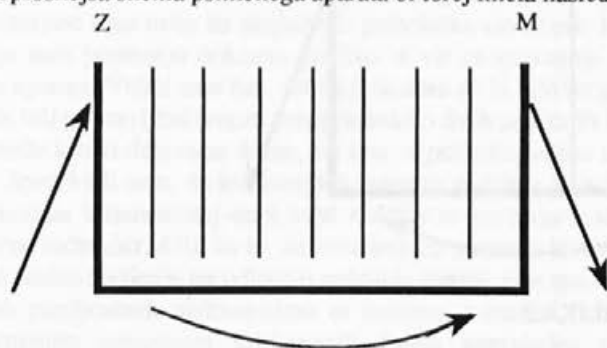
Prvo, kar nam zbujajo pozornost, je zdaj to, da ima ta, iz ψ - sistemov sestavljen aparat neko smer oz. usmeritev. Vsa naša psihična dejavnost izhaja od (notranjih ali zunanjih) dražljajev ter konča v inervacijah⁶. Potemtakem pripisujemo duševnemu aparatu čutilen in motoričen konec; na senzibilnem koncu se nahaja nek sistem, ki

⁴ /V pismu Fliessu 9. februarja 1898 (S. Freud, *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, London, 1950, pismo 83) je Freud zapisal, da je to mesto iz Fechnerja edina smiselna opomba, ki jo je našel v literaturi o sanjah./

⁵ /"Instanzen" : v podobnem pomenu kakor v izrazu "sodišče prve instance"; v Standard Edition prevedeno z "agencies"./

⁶ /Termin "inervacija" nikdar ni enoznačen. Pogosto je rabljen v stukturnem smislu in tedaj pomeni anatomsko razporeditev živcev v nekem organizmu ali telesnem območju. Freud ga bolj pogosto (četudi ne stalno) uporablja v pomenu prenosa energije v nek živčni sistem ali (kakor v gornjem primeru) izrecno v eferentni sistem - da bi opisal proces, ki je usmerjen k energijskemu odvajanju./

sprejema zaznave, na motoričnem koncu pa nek drug, ki odpira zapornice motilitete. Psihični proces v splošnem poteka od zaznavanega konca k motilitetnem koncu. Najsplošnejša shema psihičnega aparata bi torej imela naslednjo zunanjo zgradbo (sl. 1):

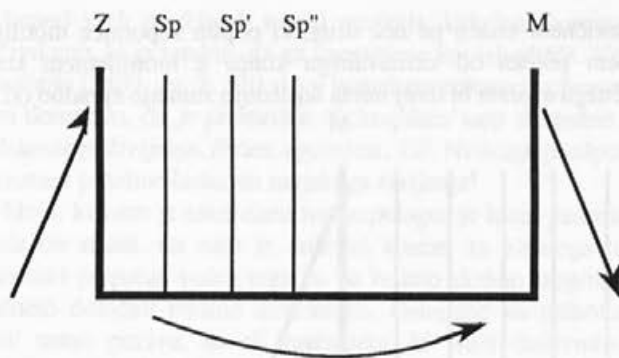

SLIKA 1

To pa je samo izpolnitev postulata oz. zahteve, ki nam je že zdavanj domača, da mora biti psihični aparat zgrajen tako kakor refleksni aparat. Refleksni proces ostaja zgled prav vsakega psihičnega udejstvovanja.

Zdaj imamo podlago, da na čutilnem koncu dopustimo nastop prve diferenciacije. Od zaznav, ki prihajajo do nas, ostaja v našem psihičnem aparatu neka sled, ki jo lahko imenujemo "*spominska sled*". Seveda pa funkcijo, ki se nanaša na to spominsko sled, imenujemo "pomnjenje". Če nam gre zares za namen, da psihične procese vežemo na sisteme, tedaj more biti spominska sled izoblikovana samo s trajnimi spremembami na elementih sistema. Kakor je že obširno pojasnila druga stranka⁷, pa to zdaj očitno prinaša s seboj težave, če naj en in isti sistem zvesto ohranja spremembe na svojih elementih, hkrati pa naj ob novih povodih vendarle ostaja vedno svež ter dovzeten za spremembo. Glede na princip, ki vodi naš poskus, bomo torej ti dve dejavnosti porazdelili na različna sistema. Predpostavljamo, da nek najbolj osprednji sistem aparata sprejema zaznavne dražljaje, a ne ohranja ničesar od njih, torej nima pomnjenja, in da se izza njega nahaja nek drug sistem ki trenutno vzburjenje prvega pretvarja v trajne sledi. Tedaj bi bila podoba našega psihičnega aparata tale (sl. 2):

⁷ /Breuer v neki opombi k odseku I svojega teoretskega prispevka v Breuer in Freud, Studien uber Hysterie (1895), kjer med drugim piše: "Zrcalo reflektorskega teleskopa ne more biti hkrati fotografska plošča."/

SLIKA 2

Poznano je, da od zaznav, ki delujejo na sistem Z, trajno ohranimo še nekaj drugega kot pa njihovo vsebino. Naše zaznave se v spominu izkazujejo tudi kot povezane druga z drugo, in sicer predvsem glede na njihovo nekdanje srečevanje v istočasnem nastopanju. To imenujemo dogodek *asociacije*. Zdaj je torej jasno, da Z-sistem, če sploh nima pomnjenja, tudi ne more hraniti sledov za asociiranje; posamezni Z-elementi bi bili v svoji funkciji neznošno ovirani in blokirani, če bi se nasproti novi zaznavi uveljavljal ostanek prejšnje povezave. Torej moramo kot podlago za asociacijo rajši privzeti spominske sisteme. Tedaj dogajanje asociacije sestoji iz tega, da se vznburjenje zaradi zmanjšanj upora in zaradi utrjih poti /Bahnungen/ rajši razširja od enega izmed Sp-elementov k nekemu drugemu kot pa k tretjemu Sp-elementu.

Ob podrobnejšem pregledu se izkaže nujnost, da privzamemo ne enega ampak več takšnih Sp-elementov, v katerih taisto, skozi Z-elemente preneseno vznburjenje doživi raznovrstne fiksacije. Prvi od teh Sp-sistemov bo vsekakor vseboval fiksacijo asociacije zaradi *istočasnosti*, medtem ko bo v bolj oddaljenih sistemih taisto vzdražitveni material urejen glede na druge vrste srečanja in sovpadanja, tako da bi bili s temi kasnejšimi sistemi prikazani denimo odnosi podobnosti in drugi⁸. Bilo bi seveda tratenje časa, če bi hoteli psihični pomen takšnega sistema podati z besedami. Njegova karakteristika bi bila, v intimnosti in zaupnosti /Innigkeit/ njegovih odnosov do elementov spominskega surovinskega materiala, to pomeni, če smemo opozoriti na neko globlje segajočo teorijo, v stopnjah porazdelitve upora, ki ga ima napeljava do teh elementov.

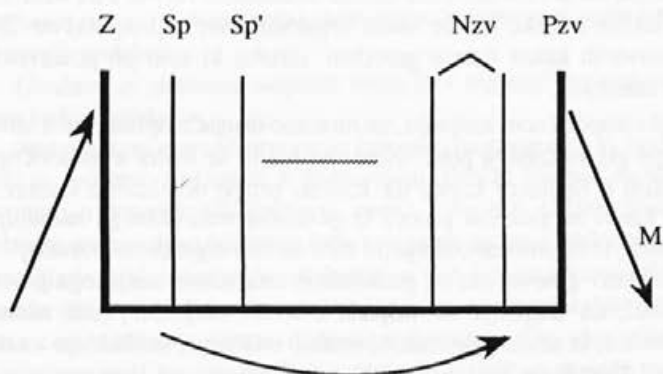
Na tej točki bi bilo treba vključiti opombo splošne narave, ki morda kaže na pomembne stvari. Z-sistem, ki nima nobenih sposobnosti, da bi ohranil spremembe, torej nima pomnjenja, prispeva za našo zavest celotno raznovrstnost čutnih kvalit. Obratno pa so naši spomini - izvzeti niso niti tisti, ki so najgloblje vtisnjeni - na sebi nezavedni. Lahko jih napravimo zavestne; a ni dvoma o tem, da v nezavednem stanju razvijajo vse svoje učinke. Čemur pravimo naš značaj, gotovo temelji na spominskih sledovih naših vtisov; poleg tega pa so ravno vtisi, ki so najmočnje delovali na nas - vtisi naše prve mladosti - takšne vrste, da skoraj nikoli ne postanejo zavestni. Če pa spomini spet postanejo zavestni, ne lažejo nikakršne čutne kvalitete ali pa neko zelo nezatno v primerjavi z zaznavami. Če bi se zdaj dalo potrditi, da *na ψ sistemih pomnjenje in*

⁸ /"u.a." pomeni ali "und andere (s)", kakor je prevedeno ali tudi "unter anderen" med drugimi./

kvaliteta, ki obstaja za zavest, druga drugo izključujeta, tedaj bi se odprl zelo obetaven vpogled v pogoje nevronskega vzdraženja.⁹

Hipoteze, ki smo jih doslej privzeli glede sestave psihičnega aparata, so bile postavljene brez ozira na sanjanje in psihološke osvetlitve, ki so iz sanj izvedljive. Toda sanje nam postanejo dokazno gradivo in vir za spoznanje nekega drugega sestavnega dela aparata. Videli smo /str. 160 sl./, da nam ne bi bilo mogoče pojasniti tvorbe sanj, če ne bi bili pripravljene tvegati predpostavke o dveh psihičnih instancah, izmed katerih ena podvrže kritiki dejavnost druge, kar ima za posledico njeno izključitev od ozavestitve.

Sprevideli smo, da kritizirajoča instanca vzdržuje tesnejše odnose z zavestjo kakor kritizirana instanca: saj stoji med sledijo in zavestjo kakor zaslon. Dalje smo našli oporne točke /str. 470/ za to, da kritizirajočo instanco identificiramo s tem, kar usmerja naše budno življenje ter odloča o našem hotenem, zavestnem ravnanju. Če torej v smislu naših predpostavk nadomestimo te instance s sistemi, tedaj bo v skladu z nazadnje omenjenim spoznanjem kritizirajoči sistem pomaknjen na motoričen konec. Zdaj vnesemo oba sistema v našo shemo ter njihov odnos do zavesti izrazimo z imeni, ki smo jima jih podelili (sl. 3):

SLIKA 3

Zadnjega izmed sistemov na motoričnem koncu imenujemo *predzavestno*, da bi nakazali, da vzdražitveni procesi lahko v njem brez nadaljnjih zadržkov dosežejo do zavesti, ako so izpolnjeni še nekateri drugi pogoji, npr. da dosega določeno intenzivnost, da je tista funkcija, ki jo je treba imenovati "pozornost" /gl. str. 563/, porazdeljena na določen način, ipd. Predzavestno je istočasno sistem, ki ima ključ do hotene motilitete. Tisti sistem ki je zadaj za njim, imenujemo *nezavedno*, ker nima

⁹ /Opomba dodana 1925: /Kasneje sem izrazil domnevo, da zavest nastane tako rekoč namesto /an Stelle/ spominske sledi. (Glej nazadnje: "Notiz über den "Wunderblock", Studienausgabe. Bd. 3, str. 363; Metapsihološki spisi, Studia humanitatis, Lj. 52 (napisano 6. decembra 1896). To pismo vsebuje nekaj, kar je očitno zgodnja verzija "shamatične slike", ki je prikazana zgoraj, kakor tudi prvi nastop okrajšav, s katerimi so tukaj razloženi različni sistemi. / - Ekvivalentni slovenski znaki so samoumevni: "Z" za "zaznavni" sistem, "Nzv" za "nezavedno", "Pzv" za "predzavestno", "Sp" - "spominski" sistem./

dostopa do zavesti, *razen skozi predzavestno*, vendar se mora njegov vzdražitveni proces ob tem prehodu pusti podvreči delnim preobrazbam.¹⁰

V katerega od teh sistemov naj zdaj položimo prvi vzgib za oblikovanje sanj? Zaradi poenostavitve v sistem *Nzv*. V kasnejših razpravah bomo sicer slišali, da to ni čisto prav, /in/ da je tvorba sanj prisiljena navezovati na misli sanj, ki pripadajo istemu predzavestnega /str. 536/. A tudi na drugem mestu, ko bomo obravnavali sanjsko željo, bomo izvedeli, da gonilno silo za sanjanje dostavlja *Nzv* /str. 534 sl./; in zaradi tega slednjega momenta bomo nezavedni sistem privzeli kot izhodišče tvorbe sanj. Ta spodbuda sanj pa bo zdaj tako kakor vse druge miselne strukture in forme izkazovala stremljenje, da se pomakne naprej v *Pzv* in da od tod dobi pristop do zavesti.

Izkušnja nas uči, da je mislim sanj podnevi ta pot, ki vodi skozi predzavestno do zavesti, blokirana s cenzuro odpora. Sanjske misli si utrejo dostop do zavesti ponoči, toda zastavlja se vprašanje, po kateri poti in s pomočjo kakšne spremembe. Če bi bilo to mislim sanj omogočeno s tem, da se ponoči zmanjša upor, ki bedi na meji med nezavednim in predzavestnim, tedaj bi dobili neke sanje iz materiala naših predstav, ki ne bi izkazovale halucinatoričnega značaja, kakršen nas sedaj znaima.

Popuščanje in zmanjševanja cenzure med obema sistemoma *Nzv* in *Pzv* nam torej zmore pojasniti samo takšne sanjske tvorbe kakor "*Autodidasker*" (gl. zgoraj str. 299-301), ne pa sanj, oblikovanih kakor tiste o *gorečem otroku*, ki smo jih postavili kot problem ob vходу v te raziskave.

Kar se dogaja v halucinatoričnem sanjanju, ne moremo drugače opisati kot s tem, da rečemo: "Vzburjenje gre po *vnazajšnji* poti." Namesto /da bi se širilo/ k motoričnemu koncu aparata, se razširja k čutilnem koncu ter končno prispe do sistema zaznav. Če označujemo smer, po kateri se psihični proces iz področja nezavednega nadaljuje v budnosti, za *progreredienten*, tedaj smemo o sanjanju reči, da ima *regredienten* značaj¹¹.

Ta regresija je tedaj prav gotovo ena od psiholoških značilnosti sanjskega procesa; toda ne smemo pozabiti, da regresija ne pripada edinole sanjanju. Tudi namerno spominjanje in drugi procesi, ki sestavljajo naše normalno mišljenje, se skladajo z nekimi *vnazajšnjim* gibanjem /*Rückschreiten*/ v psihičnem aparatu od kateregakoli že kompleksnega predstavnega akta k surovinskemu materialu spominskih sledi, ki so mu za podlago. V stanju budnosti pa se to poseganje nazaj nikoli ne razteza čez spoznavne podobe; ne zmore proizvesti halucinatorične oživitve zaznavnih podob. Zakaj je to v sanjanju drugače? Ko smo govorili o delu zgostitve v sanjanju, se nismo mogli izogniti predpostavki, da so z delom sanj intenzitete, ki se držijo predstav, v celoti prenesene od

¹⁰ /Opomba dodana 1919:/ Nadaljnja izpeljava te linearno razgrnjene sheme bo morala računati s predpostavko, da je sistem, ki sledi *Pzv*, tisti, ki mu moramo pripisati zavest, da je to torej $Z = Zv$. /Glej naprej spodaj, str. 583 sl. Za izčrpnjšo diskusijo gl. Freudov metapsihološki spis o sanjah (1917 d, *Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre*). Freudov kasnejši shematičen prikaz duševnega aparata v *Jaz* in *ono* (1923b, *Das Ich und das Es*), II. poglavje (*Metapsihološki spisi*, *Studia humanitatis*, Ljubljana, 1987, str. 317 sl.), ki ga (ob nekaterih spremembah) ponovi v *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse* (1933a, *Nov kurz predavanje za uvod v psihoanalizo*), 31. predavanje (*Studienausgabe*, Bd. 1, str. 515), bolj poudari strukturo kakor pa funkcijo.

¹¹ /Opomba dodana 1914:/ Prvo aluzijo na moment regresije je najti že pri Albertu Velikem /sholastičnem avtorju 13. stoletja/. *Imaginatio*, se glasi pri njem, zida sanje iz shranjenih podob čutno zaznavnih predmetov. Proces se vrši v obratni smeri kakor pa v budnosti (po Diepgeu, *Traum und Traumdeutung als medizinisch-naturwissenschaftliches Problem in Mittelalter*, Berlin, 1912, str. 14). - Hobbes pravi (v *Leviatanu*, /*London*/ 1651 *f.* del, 2. pogl./): "In sum, our dreams are the reverse of our waking imaginations, the motion, when we are awake, beginning at one end, and when we dream at another." /"Skrajna, naše sanje so nasprotno in zadnja stran naših budnih predstav, saj se gibanje, ko smo budni, začneja na enem koncu, in ko sanjamo, na nasprotnem koncu."/ (Navedeno po H. Ellisu, /*The World of Dreams*, *London*/ 1911, str. 109). - /Breuer govori, v I. odseku 3. poglavja Breuer in Freud, *Studien über Hysterie*, 1895, (v zvezi s halucinacijami) o "retrogressivnem" vzburjenju, ki izžareva od organa pomnjenja ter deluje na zaznavni aparat s pomočjo idej"/

ene predstave na drugo /str. 326 sl./ Verjetno pa prav ta sprememba in prirojitev siceršnjega psihičnega procesa omogoča zasesti oz. investirati sistem Z prav do polne čutne živopisnosti v obratni smeri - izhajajoč od misli.

Upam, da se še zdaleč ne slepimo glede dometa teh obravnjav. Napravili nismo ničesar drugega kot to, da smo predložili ime za nek nepojasnljiv fenomen. Regresija imenujemo fenomen, ko se v sanjanju predstava preobrazi nazaj v čutno podobo, iz katere je kakorkoli že nekoč izšla. A tudi ta korak terja opravičilo. Čemu to poimenovanje, če nas ne nauči ničesar novega? A na tem mestu domnevam, da nam ime "regresija" pomaga, kolikor neko nam že poznano dejstvo povezuje s shemo, v kateri je duševni aparat opremljen z neko usmerjenostjo. Toda na tem mestu se prvokrat splača, da smo postavili takšno shemo. Kajti neka druga značilnost tvorbe sanj nam bo postala razumljiva edinole s pomočjo te sheme, brez nekega novega premišljevanja. Če opazujemo proces sanjanja kot neke vrste regresijo znotraj duševnega aparata, kakršnega smo predpostavili, se nam brez nadaljnega razjasni empirično ugotovljeno dejstvo, da se vse miselne relacije sanjskih misli ob delu sanj porazgubijo in izginejo ali pa le s težavo najdejo nek boren izraz /str. 310 sl./ Glede na našo shemo teh miselnih relacij ne vsebujejo prvi Sp-sistemi, temveč tisti sistemi, ki se nahajajo dalje naprej pred njimi; in te relacije morajo v procesu regresije nujno izgubiti vsa svoja sredstva izražanja razen v zaznavnih podobah.

Ureditev in struktura sanjskih misli je v regresiji razkrojena in razrešena v njihov surovinski material.

Preko katere spremembe pa je omogočena regresija, ki podnevi ni možna? Na tej točki se moramo sprijazniti z domnevami. Bržčas gre pač za spremembe v energijskih investicijah posameznih sistemov, preko katerih ti sistemi postanejo bolj ali pa manj prehodni za pretok vzdraženja; toda v vsakem aparatu takšne vrste bi mogel biti prav isti efekt glede poti vzburjenja udejanjen z več kot eno vrsto takšnih delnih sprememb. Seveda takoj pomislimo na stanje spanja ter na investicijske spremembe, ki jih spanje izzove na čutilnem koncu duševnega aparata. Čez dan obstaja strujanje, ki teče kontinuirano od ψ -sistema Z k motiliteti; ta tok se ponoči preneha ter ne more več povzročati ovir nazajšnjemu stujanju vzburjenja. To bi bila tista "odklonitev in izključitev /Abschliessung/ zunanjega sveta", ki naj bi v teoriji nekaterih avtorjev razbistrilo psihološke značilnosti sanjanja /prim. str. 74 sl./ Vendar pa bomo morali pri pojasnjevanju regresije v sanjanju upoštevati regresije drugačne vrste, do katerih pride v bolezenskih budnih stanjih. Pri teh formah nas seveda pravkar podana poizvedba pusti na cedilu. Do regresije tu pride kljub neprekinjenemu senzoričnemu toku v progredientni smeri.

Kar zadeva halucinacije v hysteriji in paranoji ter vizije oz. privide mentalno normalnih oseb, lahko navedem kot pojasnilo, da dejansko ustrezajo regresijam, tj. da so v podobe preobražene misli ter da se tako preobražajo le takšne misli, ko ostajajo intimno povezane z zadržimi ali nezavednimi spomini. Na primer: enemu izmed mojih najmlajših hysterikov, dvanajstletnemu otroku, preprečujejo, da bi zaspal, "*zeleni obrazi z rdečimi očmi*", ki ga spravljajo v grozo. Izvir tega prikazovanja je zatrt, a nekdanj zavesten spomin na fanta, katerega je pred štirimi leti pogostoma videval in ki mu je nudil zastraševalno podobo mnogih otroških razvad in nespodobnosti, med njimi tudi onanije, ki si jo on sam zdaj naknadno očita. Mama je takrat pripomnila, da ima tisti nevzgojen deček *zelenkasto* barvo obraza in *rdeče* (tj. *pordečele*) oči. Od tod grozljiva

prikazen, ki pa je drugače namenjena samo temu, da ga opominja na neko drugo mamino napoved - da namreč takšne vrste dečki postanejo bebasti, da se v šoli ne morejo ničesar naučiti ter zgodaj umrejo. Naš mali bolnik dopusti, da se en del te prerokbe izpolni - v gimnaziji ne napreduje - ter se neznansko boji njenega drugega dela, kakor kaže poslušanje in zasliševanje /Verhör/ njegovih nehotenih domislekov. Vendar pa ima terapija po krajšem času pozitiven izid, da otrok lahko spi, izgubi svojo tesnobo ter svoje šolsko leto zkaljuči z odličnim spričevalom.

Semkaj lahko uvrstim razrešitev vizije oz. prikazni, ki mi jo je neka štiridesetletna histeričarka opisala kot dogodek iz svojih zdravih dni. Nekega jutra odpre oči in vidi v sobi svojega brata, ki je vendarle - kakor ona ve - v zavodu za duševne bolezni. Njen mali sin spi v postelji poleg nje. Da se otrok ne bi *prestrašil* in *zapadel v krče*, ki bi videl svojega strica, potegne čez sina *posteljno odejo*, potem pa prikazen izgine. Podoba iz sanj oz. vizija je predelava določenega spomina iz otroštva te ženske; ta spomin, ki je bil sicer zavesten, je bil v najintimnejšem odnosu z vsem nezavednim materialom v njenem srcu. Njena pestunja ji je pripovedovala, da je njena mati zelo zgodaj umrla (ona sama je bila za časa njene smrti stara šele leto in pol) trpela za epileptičnimi in histeričnimi *krčji*, in sicer odkar je prestala *strah*, kakršnega ji je povzročil njen brat (*stric* moje pacientke) s tem, da se ji je prikazal kot strašilo s *posteljno odejo* čez glavo. Vizija vsebuje taiste elemente kakor spomin: nastop brata, posteljna odeja, strah in njegov učinek. Toda ti elementi so razporejeni v nov kontekst ter preneseni na druge osebe. Očiten motiv vizije¹², misel, ki je z njo nadomeščena, je zaskrbljenost, da bi njen mali sin utegnil deliti usodo svojega strica, kateremu je bil fizično tako zelo podoben.

Obadva tu navedena primera nista čisto brez določene povezave s stanjem spanja ter zato nemara neprimerna za dokaz, za katerega ju rabim. Zatorej opozarjam na mojo analizo primera bolnice s halucinantno paranojo¹³ ter na izsledke mojih še neobjavljenih študij o psihologiji psihonervoz¹⁴, da bi podkrepil, kako v teh primerih regredientne preobrazbe misli ne smemo spregledati vpliva določenega spomina, večinoma nekega infantilnega, ki je bil zatrt ali pa je ostal nezaveden. Misel, ki ji cenzura preprečuje, da bi se izrazila, a je povezana s takšnim spominom, ta spomin tako rekoč potegne v regresijo kot v tisto formo predstavitve, v kateri je spomin sam psihično prisoten. Tukaj smem navesti kot enega od izsledkov študij o histeriji¹⁵ to, da so infantilne scene (najsj bodo zdaj spomini ali fantazije), potem ko jih uspemo ozavestiti, običajno doživete halucinatorično ter da šele v procesu sporočanja izgubijo ta značaj. Poznano je tudi, da najzgodnejši spomini iz otroštva ohranjajo čutno živopisnost tja do poznih let celo pri osebah, ki drugače v spominjanju niso vizualne.

Če se zdaj spomnimo, kako pomembno vlogo v sanjskih mislih zadobivajo infantilni doživljaji ali na njih utemeljene fantazije, kako pogosto koščki le-teh spet pridejo na površje v vsebini sanj, kako so sanjske želje same pogosto izpeljanje iz njih, tedaj tudi glede sanjanja ne bomo zavračali verjetnosti, da bi utegnili biti preobrazba misli v vizualne podobe med drugim posledica *privlačnosti*, kakršno vizualno predstavljen spomin, ki si prizadeva za ponovno oživitev, izvaja na misel, ki - odrezana od zavesti - išče poti do svojega izraza. Po tem pojmovanju bi se sanje dalo opisati tudi kot

¹² die Vision - iz lat. visoko, ki prevaja gr. *phantasia* in *phantasma*

¹³ Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen, 1896/odsek III/.

¹⁴ /Nikoli objavljeno z nekim takšnim naslovom./

¹⁵ /Gl. Studien über Hysterie, Breuer in Freud, 1895 - npr. v Breuerjevih zdravniških zapiskih o primeru "Anna O."/

nadomestilo infantilne scene, ki je spremenjeno skozi prenos oz. transfer /Übertragung/ na sedanje izkustvo /Rezentes/. Infanilni prizor ne more prodreti s svojo obnovitvijo; zadovoljiti se mora s tem, da se povrne kot sanja.

To opozorilo na skoraj zgleden pomen infanilnih prizorov (ali njihovih fantastičnih ponovitev) za vsebino sanj naredi odvečno eno izmed predpostavk Schernerja in njegovih privržencev o notranjih dražljajskih virih. Kadar sanje izkazujejo neko posebno živost svojih vizualnih elementov ali neko posebno obilje takšnih elementov, tedaj Scherner¹⁶ privzema neko stanje "vidnega dražljaja", notranjega vzdraženja v organu vida prim. zgoraj str. 234/. Ni se nam treba sršiti tej hipotezi, smemo pa se bržčas zadovoljiti s tem, da neko tako vzdražitveno stanje statuiramo zgolj za psihični zaznavni sistem vidnega organa; toda izpostavili bomo, da je to vzdražitveno stanje proizvedel spomin in da pomeni osvežitev svoj čas aktualnega vidnega vzdraženja. Iz lastnega izkustva nimam pri roki nekega dobrega primera za takšen vpliv infanilnega spomina; moje sanje so nasploh manj bogate s čutnimi elementi, kakor pa moram ocenjevati, da so sanje drugih ljudi; toda v najlepših in najbolj živih sanjah teh zadnjih let sem halucinatorično razločnost vsebine sanj zlahka reduciriral na čutne kvalitete recentnih ali pred kratkim doživetih vtisov. Na str. 447 sl. sem omenil neke sanje, v katerih so mi zapustili globok vtis temnomodra barva vode, rjava barva dima iz ladijskih dimnikov ter temno rjava in rdeča barva velikih zgradb, ki sem jih videl. Če sploh katere, tedaj bi morale te sanje kazati na vidni dražljaj. In kaj je prestavilo moj organ vida v to dražljajsko stanje? Nek recentni vtis, ki se je povezal z nizom prejšnjih vtisov. Barve, ki sem jih videl, so bile najprej barve škatle s kockami za zlaganje, s katerimi so moji otroci na dan pred mojim sanjanjem napravili veliko in krasno stavbo ter mi jo pokazali, da bi jo občudoval. Velike igralne gradbene kocke so bile isto temno rdeče barve, male igralne kocke pa so imele isto modro in rjavo barvo. Temu so se pridružili barvni vtisi z zadnjih potovanj po Italiji: lepa modrina Soče¹⁷, ter rjava barva Krasa. Lepota barv v sanjah je bila le določena ponovitev tega, kar sem videl v spominu.

Povzemimo, kar smo izvedeli o svojstveni značilnosti sanjanja, da svojo predstavno vsebino pretaplja v čutne podobe. Te značilnosti dela sanj nismo recimo pojasnili, nismo je reducirali na poznane zakone psihologije, temveč smo jo izvzeli kot primer, ki kaže na neka nepoznana razmerja, ter jo zaznamovali z imenom "regredientne" značilnosti. Izrazili smo mnenje, da je ta regresija - bržkone povsod, kjer nastopa - tako učinek odpora, ki se postavlja nasproti prodiranju določene misli do zavesti po normalni poti, kakor tudi učinek istočasne privlačnosti, ki jo na to misel izvajajo spomini, kadar nastopajo kot senzorično močni¹⁸. V primeru sanjanja bi nemara poleg tega prispevalo k lažjemu poteku regresije prenehanje progredientnega dnevnega strujanja, ki teče od čutnih organov, medtem ko je treba pri drugih oblikah regresije odsotnost takšnega momenta pomoči nadomestiti oz. nadoknaditi z okrepitevijo drugih motivov regresije. Prav tako nočemo pozabiti, da se moramo zavedati, kako bi tako v teh patoloških primerih regresije kakor tudi v sanjanju postopek prenosa energije /energijskega transferja/ utegnil biti drugačen kot pri regresijah normalnega duševnega življenja, saj je

¹⁶ K.A. Scherner, *Das Leben des Traumes*, Berlin, 1861.

¹⁷ Pri Freudu Isonzo

¹⁸ /Opomba, dodana 1914:/ V prikazu nauka o potlačitvi bi bilo treba eksplicirati, da neka misel zaide v potlačitev zaradi združenega učinkovanja dveh momentov, ki vplivata nanjo. Misel je z ene strani (cenzura Zv) odbita, druga stran (Nzv) pa jo privlači - torej podobno kakor človek pride na vrh velike piramide. /Dodano 1919:/ Prim. razpravo :Die Verdrängung, 1915 /na prvih straneh/, S. Freud, *Metapsihološki spisi*, Studia humanitatis, Ljubljana, 1987, str. 107 sl./

skozenj omogočena neka popolna halucinatorična zasedba zaznavnih sistemov. Kar smo pri analizi dela sanj opisali kot "upoštevanje prikazljivosti", bi utegnilo biti povezano z izbirno privlačnostjo tistih vizualno zapomnjenih prizorov, ki se jih misli sanj dotaknejo.

O regresiji želimo pripomniti¹⁹ še to, da ne igra v teoriji nevrotične tvorbe simptomov neko nič manj tehno vlogo kakor v teoriji sanjanja. Potemtakem razlikujemo trojno naravo regresije: a) *topično oz. topografsko* regresijo v smislu zgoraj razvite shem - sistemov; b) *časovno* regresijo, kolikor gre za vprašanje poseganja nazaj k starejšim prihičnim tvorbam in c) *formalno* regresijo, ko primitivni načini izražanja in prikazovanja zavzamejo mesto običajnih načinov. Vse tri vrste regresije pa so v osnovi eno ter se v večini primerov srečujejo in sovpadajo, kajti časovno starejše je hkrati formalno bolj primitivno ter v psihični topografiji bližje zaznavnemu koncu²⁰.

Toda teme regresije v sanjah²¹ tudi ne moremo zapustiti, ne da bi z besedami izrazili nek vtis, ki se nam je že nekolikokrat vsilil naprej in ki se bo - ko se bomo poglobili v študij psihonevroz - znova vrnil z okrepljeno intenzivnostjo; ta vtis je - sanjanje je v celoti vzeto kos regresije k najzgodnejšim razmeram in pogojem sanjalca, je ponovna oživitev njegovega otroštva, nagonskih vzgibov, ki so bili v njem prevladujoči, ter ponovna oživitev tedaj razpoložljivih načinov izražanja. Izza tega individualnega otroštva se nam potem obeta vpogled v filogenetsko otroštvo, v razvoj človeškega rodu - medtem ko je razvoj posameznika dejansko neka okrajšana, z vplivi slučajnih življenjskih okoliščin določena ponovitev filogenetskega razvoja. Lahko slutimo, kako na mestu so besede Fr. Nietzscheja, da se v sanjah "razodeva in naprej deluje nek prastar kos človeštva, do katerega zdaj gotovo nič več ne moremo dospeti po poti naravnost", kar nam vzbuja pričakovanje, da skozi analizo sanj pridemo do poznavanja arhajske dediščine človeka: da spoznamo to, kar je v človeku duševno vrojeno. Videti je, da sta nam sanjanje in nevroza ohranili večjo množino duševnih antikvitet, kot pa smo si mogli predstavljati, tako da sme psihoanaliza zahtevati visoko mesto in položaj med znanostmi, ki si prizadevajo rekonstruirati najstarejše in najtemnejše faze začetkov človeštva.

Prav lahko je mogoče, da ta prvi del našega psihološkega izvrednotenja sanj nas samih ne zadovoljuje in pomirja prav posebej. Lahko se tolažimo s tem, da smo vendar prisiljeni tlakovati pot naprej skozi temo. Če nismo popolnoma zablodili, tedaj moramo od nekega drugega napadnega izhodišča dospeti približno na isto območje, v katerem se bomo potem morda bolj orientirali.

Prev. dr. V. Kalan

¹⁹ /Ta odstavek je bil dodan leta 1914./

²⁰ /Prim. Freud, "Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre", 1917; Metapsihološki spisi, o.c. str. 177, Metapsihološko dopolnilo nauka o sanjah./

²¹ /Ta odstavek je bil dodan leta 1919./